

functionarissen te staan die zich de tijd niet gunden om daarvan te getuigen. *Als* zij al belangstelling en begrip hadden en medeleven voelden! Dat was vaak niet het geval en bij diegenen bij wie dat anders lag, verdwenen die belangstelling, dat begrip en dat medeleven in de routine van het dagelijks te verrichten werk. Van warmte was maar zelden iets te bespeuren.

Men dient hierbij drie factoren in het oog te houden. De eerste: dat de verschrikkingen waarover de terugkerende politieke gevangenen en Joodse gedeporteerden te berichten hadden, zozeer buiten het kader vielen van wat men voor mogelijk had gehouden dat velen zelfs niet aan een poging tot inleving toekwamen; de tweede: dat talloze Nederlanders en dan met name diegenen over wie het oorlogsgeweld was heengegaan of die de hongerwinter doorstaan hadden, hun eigen ervaringen al zo schokkend vonden dat zij geen behoefte hadden om naar de ervaringen van anderen te luisteren, laat staan zich te realiseren dat die eigen ervaringen min of meer verbleekten, vergeleken bij wat de politieke gevangenen en de gedeporteerden hadden doorstaan; de derde: dat de Nederlandse samenleving nooit was geconfronteerd met de komst van grote groepen die als het ware uit het rijk van de dood terugkeerden.

Wilde men die groepen opvangen op een wijze die van warmte getuigde, dan waren impulsen van de overheid onontbeerlijk: *zij* moest de richtlijnen aangeven. De Franse overheid deed dat – Frankrijk evenwel had sinds september '44 weer een eigen regering waarin een minister zitting had, een vooraanstaande illegale werker, die zich speciaal met de zaken van oudstrijders bezig hield (een tak van overheidszorg die het land al sinds de Eerste Wereldoorlog kende), en hij had er toe bijgedragen dat men, terecht ook, diegenen die uit de concentratiekampen en gevangnissen terugkeerden, als *strijders* zag. Zo werden zij er ook ontvangen en verwelkomd.

Wij mogen niet generaliseren – er zijn getuigenissen bewaard gebleven van terugkerende politieke gevangenen die bij hun aankomst in Nederland getroffen werden door de hartelijkheid die naar hen uitging. Zo Edouard de Nève, in de herfst van '41 gearresteerd wegens 'pilotenhulp', tenslotte beland in het concentratiekamp Sachsenhausen, bevrijd in Schwerin. 'In Hengelo', zo schreef hij later,

'verdwijnt al onze misère. De grootheid der ontvangst die de bewoners van deze stad ons bereidden, is opbeurend en verfrissend ... De hele organisatie is prachtig. Hier toont het Nederlandse Rode Kruis waartoe het in staat is. En achter het Rode Kruis staat de hele stad, alle bewoners met hun grote warme hart, hun eenvoud